

Ahmet Ayhan KOYUNCU

Yrd. Doç. Dr. Muş Alparslan Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji
Bölümü,
ahmetakoyuncu@hotmail.com

HAFIZ ESED DÖNEMİ SURIYESİNDE MİLLİYETÇİLİK VE ULUS İNŞA ÇABALARI¹

Nationalism and Nation Building Effort in The Period Of Esed's Syria

Özet

Suriye'nin bugün içinde bulunduğu durum, Suriye'deki ulus inşa çabalarının başarılı olup-olmaması ile daha sağlıklı anlaşılabilir. Suriye'yi 30 yıl yöneten Hafız Esad, genellikle yerel bağlılıkların hâkim olduğu bir toplumu, önce Büyük Arap Devleti tasavvuru çerçevesinde güdülemeye çalışmış, ancak bu hayalin gerçekleşmemesi üzerine bir Suriye ulusu yaratmaya çalışmıştır. Suriye'nin toplumsal ve siyasal yapısında yerel kimlikler hâkimdir. Bir ulus olabilmenin temelinde ise içte birliği sağlamak gerekmektedir. Esad, bunu gerçekleştirmek için çeşitli girişimlerde bulunmuş ancak başarı elde edememiştir.

Bu çalışma da ulus bilincinin önemli bir unsuru olan milliyetçilik düşüncesinin genel olarak Ortadoğu'da ve Arap Dünyasında özel olarak da Suriye'de gelişimini ele almayı hedeflemektedir. Çalışmada öncelikle milliyetçiliğe dair teorik bir tartışma sunulmaktadır. Daha sonra Arap milliyetçiliğinin gelişimi ve Suriye'deki süreci ele alınmaktadır. Son olarak Hafız Esad döneminde Arap milliyetçiliği fikrinin seyri ve başarısızlık sonrasında bir Suriye ulusu yaratma çabalarına yer verilmektedir. Sonuç kısmında ise soruna dair genel bir değerlendirme yapılmakta ve başarısızlığın nedenlerine yer verilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Milliyetçilik, Ulus, Ulus İnşası, Suriye, Hafız Esad

Abstract

The situation that Syria is in today can be understood more healthily if the efforts of nation building in Syria are successful. Hafiz al-Assad, who ruled Syria for 30 years, tried to instigate the society in which local loyalties prevail, in the framework of the Great Arab State's conception firstly. But this dream was not realized and he tried to create a Syrian nation. Local identities are

¹ "Ortadoğu'da Milliyetçilik: Hafız Esad Dönemi Suriye Örneği" adlı yüksek lisans tezinden güncellenerek türetilmiştir.

dominant in Syria's social and political structure. The foundation of being a nation is to provide a unity within the country. Assad has taken several initiatives to achieve this, but has not achieved the target.

This study aims at dealing with the development of nationalism, which is an important element of national consciousness, in the Middle East in general and in the Arab World and specifically in Syria. In the study, firstly a theoretical discussion on nationalism is presented. Then the development of Arab nationalism and the process in Syria are taken up. Lastly, the process of the idea of Arab nationalism in the period of Hafiz al-Assad and the efforts to create a Syrian nation after the failure is mentioned in. In the conclusion part, a general evaluation is made on the problem and reasons of failure are given.

Keywords: Nationalism, Nation, Nation building, Syria, Hafiz al-Assad

Giriş

Milliyetçilik Fransız Devrimi ile dünya siyaset sahnesinde yer edinmiş ve o günden günümüze kadar bütün dünyayı etkileyen önemli bir olgu haline gelmiştir. İçinde yaşadığımız coğrafya olan Ortadoğu da bu gelişmelere kayıtsız kalamamış ve milliyetçilik düşüncesi, Osmanlı gibi çok uluslu devletleri tarihe gömmüştür. 100 yıl önce Osmanlı ve İran'dan müteşekkil olan bu coğrafya bugün 20'den fazla devlete bölünmüştür. Bölünme, milliyetçilik düşüncesinin gelişimi ile ivme kazanmış ve Osmanlı'nın önemli bir unsuru olan Araplar, milliyetçilik düşüncesini benimseyerek ayrılıkçı düşüncelere yönelmiştir. Ancak Arap milliyetçi düşüncesinin tahayyülü olan Büyük Arap Devleti ideali, gerçekleşme imkânı bulamamış ve bölge çok sayıda devlete bölünerek atomize olmuştur. Bu bölünme bugün de halen devam etmektedir.

Osmanlı döneminde Bilad-ı Şam olarak adlandırılan Suriye, I. Dünya Savaşı'nda galip devletler tarafından altı parçaya ayrılmış, süreç içerisinde dört parça yeniden birleşmiş ve bugünkü Suriye devleti kurulmuştur. Ancak Suriye bugün yeni bir iç savaş ve bölünmenin eşiğindedir. Suriye'nin durumunu anlamak ulus olma çabalarını ve başarılı olup olmadığını anlamakla mümkündür. Suriye'nin bugün içerisinde bulunduğu durum, önemli ölçüde ulus inşa çabalarının başarısız olmasında yatmaktadır.

Çalışma bu anlamda Suriye'de bir ulus inşa etme çabalarına odaklanmaktadır. Bu süreçte Suriye'yi 30 yıl yöneten Hafız Esad, Suriye gibi oldukça zayıf bir ülkeyi Ortadoğu'nun en önemli ülkelerinden birisi haline getirmiştir. Öncelikle Büyük Arap Devleti hayalini gerçekleştirmek için uğraşan Esad, bu hayalinin gerçekleşmemesiyle beraber Suriye'de ulus kurma çabalarına girişmiştir. Daha çok yerel bağlılıkların hâkim olduğu ülkede ulusal temelde bir kimlik kurmaya çalışan Esad, çeşitli nedenlerle bu konuda önemli bir başarı sağlayamamıştır.

Hafız Esad'ın ulus kurma çabalarına odaklanan bu çalışmada, ilk bölümde milliyetçilik tartışmalarına yer vermektedir. İkinci bölümde Ortadoğu'da Arap milliyetçiliğinin gelişimi ve Suriye'deki durumu ele alınmış, üçüncü bölümde ise Esad'ın ulus kurma çabaları irdelenmeye çalışılmıştır. Sonuç kısmında ise genel bir değerlendirme yapılmıştır.

I-) Milliyetçiliğe dair teorik tartışmalar: Ulus mu Milliyetçilik mi?

Milliyetçilik, uygarlık tarihinin dönüm noktalarından birisidir ve bir dönemin insanlık durumunu tanımlayabilecek bir karaktere sahiptir (Karakaş, 2000: 33). Modern dönemlerde ortaya çıkmış bir ideoloji olarak milliyetçilik, en genel anlamıyla ulusun/ulus devletin ideolojisidir. Ulus (Nation), milliyet (nationality) ve milliyetçilik (nationalism) kavramları, birbiri ile ilintili ve oldukça da muğlak kavramlardır (Hayes, 1995: 11). Armağan'ın (2001: 8) ifadesi ile sosyal bilimlerin kör noktası olan bu kavramlar, sosyal bilimcilerin tartışageldiği konulardandır. Tartışmanın özü ulus mu milliyetçilikten önce yoksa milliyetçilik mi ulustan önce gelir çerçevesindedir.

Bu konuya ilişkin iki temel yaklaşım vardır. Buna göre ilk yaklaşım, ulusun *tarihdışı*lığını savunan *Primordialist* yaklaşımdır. Ulusun kurgusal veya yapay olmayan, doğal yapılar olduğunu savunur. İkinci yaklaşım ise modernist (inşacı) yaklaşımdır ve ulusu özel tarihsel şartların inşa ettiği bir oluşum olarak kabul eder. Primordializm kavramının temelini inildiğinde, bu kavramın İngilizcede iki anlamda kullanıldığı görülür. Birincisi "başlangıçtan beri var olan" diğeri de "ilk yaratılan ya da geliştirilen" anlamlarının karşılığı olarak primordializm kavramı kullanılır (Özkırımlı, 2008:82).

Primordialist yaklaşıma göre ulusal bilinç zamanın dışında, tarihsel koşullardan etkilenmeksizin, doğal olarak vardır. Smith (2004: 40) bu yaklaşımla ilgili olarak şunları söyler:

(...) millet de (ulus)² modern zamanların en popüler ve en sık rastlanan mitlerinden birinin, milliyetçiliğin merkezinde yer alır. Bu mitin merkezinde, ulusların bilinmeyen bir zamandan beri var oldukları ve uluslar dünyasında yerini almak üzere milliyetçiler tarafından uzun uyukularından uyandırılmaları gerektiği fikri bulunur. (...) Bazıları için bu kavram, “ilksel/aslı” bir niteliğe sahiptir; zamanın dışında doğal olarak vardır. İnsani varlığın “verileri”nden biridir.

Primordialist yaklaşıma dayalı ulusçuluk kuramlarını, etnik gruplarla ilgili çalışmalardan bağımsız ele almak mümkün değildir (Özkırımlı, 2008: 83). Ulusu verili kabul eden primordialist yaklaşımın tezini desteklemek için en sık başvurduğu dayanak, ulus-etnisite ilişkisidir. Primordialist yaklaşımın savunucuları, ulusun, etnisiteye oranla henüz gerçekleşmemiş ama onunla türdeş bir olgu olduğunu, sürekliliğin etnisitede bulunduğunu ifade etmişlerdir (Vatandaş, 2004: 62-63).

Primordialist yaklaşım kendi içinde homojen değildir. Benzer yaklaşımları nitelemek için kullanılan genel bir kavramdır. Örneğin Tilley, biyolojik, kültürel ve psikolojik; Smith ise doğalcı, biyolojik ve kültürel olmak üzere üç kategoriden bahseder (Vatandaş, 2004: 63). Doğalcı yaklaşım primordialist yaklaşımın en aşırı versiyonu olarak nitelendirilebilir (Özkırımlı, 2008: 85). Etnisiteyi, konuşma, koku alma, görme gibi duyarlar ya da cinsiyet kadar insanın ayrılmaz parçası olarak kabul eder. Bu yaklaşıma göre etnisite, insanın, doğallığı hiçbir şekilde tartışma kabul etmeyecek toplumsal ortamıdır; inşa edilmemiş bir gerçekliktir. Biyolojik yaklaşıma göre ise etnik bağlılık, bireyin fizyolojik özellikleri gibi doğuştan ve kalıtsal olarak gelen bir özellik olarak görülmüş; etnikliğin temeli genetik özellikler ve içgüdülerde tespit edilmeye çalışılmıştır. Kan bağının bir aşama açılımı, bireyi etnik bağlılığa dâhil eder. Etnik bağlılık ise ulusal bağlılığa evrilir. Kültürelci yaklaşım ise üç noktada ifade edilebilir. Birincisi, tarihdışı özelliği taşıyan bağlılıklar verilidir. Bu itibarla söz konusu bağlılıklar doğal ve tinseldir. Toplumsal kaynakları yoktur ve kökenleri kestirilemeyecek kadar uzun bir geçmişe uzanır. İkincisi tarihdışı niteliğe sahip duygular tanımlanamazlar ve dille ifade edilemezler. Üçüncü ve son olarak da tarihdışı bağlılık, özü itibarıyla bir duygu, bir heyecan durumudur (Vatandaş, 2004: 62-67).

Ulusun modernliğini ve Milliyetçiliğin ulusu yarattığını savunan yaklaşım ise ulusun modern dönemde ortaya çıkmış bir kurgu, bir inşa olduğunu ileri sürer. Bu yaklaşımın en önemli temsilcileri arasında Gellner, Hobsbawm, Deutsch, Anderson, Hroch gibi isimler sayılabilir. Bu tezi savunanlar, ulusal bilincin ve bu bilincin gerektirdiği siyasi yapılanmanın modern çağa, özellikle de son birkaç yüzyıla ait olduğunu ileri sürerler (Vatandaş, 2004: 67).

Bu yaklaşımın önemli isimlerinden olan Gellner (1992: 105), “milliyetçilik, ulusların bir ürünü değil, tam tersine ulusları meydana çıkaran milliyetçiliğin ta kendisidir.” diyerek bu konuda ulusun bir kurgu, bir inşa olduğunu vurgular. Devamla şunları ifade eder:

(...) milliyetçilik önceden varolan, tarihsel mirasın getirdiği çok sayıdaki kültürün içinden bir seçim yapıyor ve onları çoğunlukla tamamen dönüştürüyor olsa bile, bu kültürel zenginlikten

2 Türkçe çevirisinde millet olarak geçen kavram bundan sonra ulus olarak kullanılacaktır. Bunun gerekçesi millet kavramının dini bir kavram olması ve tam olarak Nation kavramını karşılamamasıdır. Ulusçuluk yerine milliyetçilik kullanılmasının gerekçesi ise günümüzde Kemalist milliyetçiliği ifade etmek için kullanılan ulusalcılık ile karıştırılmaması içindir.

yararlanır. Ölü dilleri yeniden canlandırır, gelenek icat edilir, oldukça hayali eskiye ait olduğu sanılan bir takım saf özellikler gündeme gelir.

Gellner'in teorisine göre milliyetçilik, temel olarak statik tarım toplumundan sanayi ve mekanik etkileşim dünyasına doğru olan *Büyük Dönüşüm'e* karşı zorunlu ve tamamen işlevsel bir tepkiden başka bir şey değildi. Burada söz konusu olan işbölümü ve sosyal hareketliliğin çok ilerlediği şartlar altında insanların hayatta kalmasını isteyen devletin düzenlediği ve devletin finanse ettiği geniş eğitim sistemi yoluyla kurumlaştırılan standartlaştırılmış "yüksek kültürler" in yayılmasıydı (Anderson, 2001: 24).

Benzer biçimde Hobsbawm da, milliyetçiliğin ulusları yarattığını ve milliyetçiliğin uluslardan önce geldiğini ileri sürer. "Analitik düzlemde milliyetçilikler, uluslardan önce gelir. Uluslar devletleri ve milliyetçilikleri yaratamaz, doğru olan bunun tam tersidir." (Hobsbawm, 2006: 24). Hobsbawm'ın Gellner ile farklılaştığı nokta ise, Hobsbawm'ın "tepeden modernleşmeci perspektif" olarak nitelediği Gellner'in yaklaşımına yönelik eleştirilerle ortaya çıkar ve Hobsbawm (2006: 25), aşağıdan değerlendirmenin de dikkat edilmesi gereken bir husus olduğunu ileri sürer.

"Ulus, (...) özü tepeden oluşturulmuş; ama ayrıca aşağıdan bir bakışla, yani sıradan insanların mutlaka ulusal olması gerekmediği gibi milliyetçiliğin daha da az olan varsayımları, umutları, ihtiyaçları, özlemleri ve çıkarları temelinde analiz edilmedikçe anlaşılamayan ikili bir olgudur."

Hobsbawm, ulusun, modern çağın icat edilmiş bir geleneği olduğu belirtir. Uluslar ve milliyetçilik, bir toplumsal mühendislik çabasının ürünüdür ve bu süreç içerisinde birçok gelenek icat eder. Toplumsal düzeni sağlamak ve süreklilik kazandırmak için yeni gelenekler bilinçli bir şekilde icat edilmelidir. Hobsbawm'a göre devlet risk altındaydı ve risk o kadar büyüktü ki «devlet otoritesi \VΛ^ dan beri tehdit altındaydı (...) ve eğer devlet, olur da, yurttaşlarını rakip vaizlere kulak vermeden önce yeni dine inandırmayı başaramazsa, pekâlâ varlığını kaybedebilir" di (Hobsbawm, 2006: 106,108). İktidar, bu sorun karşısında, halkın düzene yönelik tehditlerini savuşturabilmek için kitlesel ritüeller, belirli aralıklarla tekrarlanan törenler icat etmeliydi. Modern ulus-devletlerin en önemli sorunu heterojen nüfuslara sahip olmasıydı. Böylesi parçalı bir toplum yapısında halkı siyaseten seferber edebilmek için kolektif bir kimlik yaratıp, bütünleşmeyi sağlamak zorundaydı.

Hobsbawm, bu konuyu üç başlık altında inceler: birincisi, festivaller, spor yarışmaları, sendikalar gibi yeni kurumlar icat etmek; ikincisi, hiyerarşik eğitim sistemleri veya kraliyet törenleri gibi yeni statü sistemleri ve toplumsallaştırma yöntemleri icat etmek; son olarak da ulus gibi gerçek veya yapay grupların bütünlüğünü belirleyen ve simgeleyen topluluklar icat etmek (Vatandaş, 2004: 89). Hobsbawm, geleneklerin icadını analiz ettiği eserinde eğitim müfredatı, halk seremonileri, kamusal anıt ve binalar, toplumsal yıldönümleri, bayrak ve ulusal marşların kullanımı gibi birçok geleneğin icat edildiğini belirtiyor (Smith, 2001: 52). Bu çerçevede Anderson ise (2004: 23) *Meçhul Asker* anıtlarına dikkat çekerek, "milliyetçiliğin modern kültürünün hiçbir sembolü, Meçhul Asker mezar ya da anıtları kadar şaşırtıcı ve kayda değer değildir. Tam da kasten boş bırakılmış olmaları ya da içinde kimin yattığını hiç kimsenin bilmemesi *nedeniyle*, bu anıtların çevresinde kutlanan toplumsal törenlerin, önceki zamanlarda hiçbir gerçek öncülü yoktu." ifadelerine yer veriyor. Yani Meçhul Asker anıtları da, modern ulusçuluğun icat ettiği bir gelenektir.

Ulusların inşa edilmiş olgular olduğunu savunan bir başka önemli isim ise Benedict Anderson'dur. Anderson'un (2004: 20) temel savı ulusun bir *Hayali Cemaat* olduğudur.

Ulus hakkında şu tanımı öneriyorum: ulus, hayal edilmiş bir siyasal topluluktur-kendisine aynı zamanda hem egemenlik hem de sınırlılık içkin olacak şekilde hayal edilmiş bir cemaattir. Hayal edilmiştir; çünkü en küçük ulusun üyeleri bile diğer üyeleri tanımayacak, onlarla karşılaşmayacak, hatta onlardan söz edildiğini duymayacaktır ama yine de her birinin kafasında birlikteliklerinin hayali yaşamaya devam edecektir. Sınırlıdır; çünkü en büyük ulusun bile belirli, ötesinde başka ulusların yaşadığı sınırları vardır. Egemendir; çünkü kavram Aydınlanma felsefesi ve devrimlerin, güçlerini Tanrı'dan alan hanedanların meşruiyetini yerle bir ettiği bir çağda doğmuştur.

Genel bir değerlendirme yapıldığında, ulus, milliyetçilik ve ulus devlet tartışmalarında hangisinin önce, hangisinin sonra geldiği sorunu Tom Nairn'e göre çözülebilir bir sorun değildir (irresolvable) (Bellamy, 2003: 7). Ancak bilinen bir gerçeklik varsa o da ulus, milliyetçilik ve ulus devletin 18. ve 19. yüzyıllarda vücut bulduklarıdır. Birçok farklı görüşe rağmen ortak olan noktanın altı çizilirse, milliyetçilik, ekonominin dünya ölçeğinde büyümesine paralel olarak olgunlaşan ve Batı Avrupa'da "ideal" şeklini alıp, dünyaya buradan yayılan kapitalizm ile onun kaçınılmaz sonucu olan sanayileşme ve kitle toplumu ile eş zamanlı olduğudur (Aydın, 2000: 74).

Milliyetçiliğin birbirinden farklı görünüşleri söz konusudur. Bu açıdan bakıldığında değişik toplumlarda uluslaşma, milliyetçilik ve devletleşme süreçleri farklı görünüşler sergilemektedir. Aydın'a göre (2000: 75) ulus, milliyetçilik ve ulus devlet dört ayrı biçimde karşımıza çıkmaktadır. Buna göre oluşumunda burjuvazi ve kapitalist kurumların yer aldığı birinci tür ilişki İngiltere, Fransa, Flandr, İskandinavya ve Dominyonlar'da etkili olmuştur. Tarihsel olarak öncelik-sonralık bağlamında uluslaşma bu ülkelerde daha önce ortaya çıkmıştır. Ortaya çıkan bu uluslaşma süreci, bir süre sonra ulus devleti meydana çıkarmıştır. Milliyetçilik bu sürecin son halkasını oluşturmaktadır. Ancak bu ülkelerin süreç içerisinde tamamen homojen bir özellik taşıdığını söylemek yanılığ olur.

Milliyetçilik, temelde üç ideali olan bir ideoloji olarak ifade edilebilir (Aydın, 2004: 61). Bunlar:

- 1- ulusal bir ekonomi yaratmak
- 2- özerk bir ulusal yasama/yürütme organı oluşturmak
- 3- ulusal bir kültür ve buna bağlı olarak ulusal bir kimlik yaratmak.

İngiltere ve Fransa'nın ayırt edici özelliği, daha bu amaçlardan ilkinde yönelmeye gerek kalmadan, kapitalizmin doğuşuna ve dünya ekonomisinin biçimlenmesine paralel olarak, kendiliğinden oluşmuş ulusal ekonomilere (iç pazar bütünlüğüne) sahip olmalarıdır.

İkinci oluşum tablosunda ise oluşumun esas dinamiğini yine burjuvazi, bunun yanında küçük burjuvazi ve aydınlar oluşturmaktadır. Almanya, İtalya ve Çekoslovakya'nın oluşturduğu bu grupta ilk aşama yine uluslaşmadır. İkinci aşamada, ilkinden farklı olarak milliyetçilik yer alır. Ulus devlet üçüncü ve son aşamadır. Yani burada milliyetçilik ile ulus devlet yer değiştirmiştir. Almanya'da doğan kültürel ulusçuluğun temellerini Herder atmıştır (Aydın, 2004: 63). Kültür temelli Alman ulusçuluğunun ilk hedefi, Alman kültürünün ulusunu yaratmaktır. Almanya'da sanayileşmeyi başlatan güç, İngiltere ve Fransa'dan farklı olarak bürokrasi aracılığıyla gerçekleşmesidir. İtalyanlar ise güçsüz küçük devletçikleri birleştirmek ve vesayetten kurtulmayı amaçlamaktaydı.

Üçüncü oluşum yaklaşımında ise, üçüncü dünya ülkeleri olarak adlandırılan Balkanlar, Orta Doğu, Güney Amerika, Afrika ve Asya ülkeleri vardır. Bu ülkelerde oluşumun ana dinamiklerini aydınlar, küçük burjuvazi ve sömürgecilik oluşturur. Süreç bu toplumlarda önce milliyetçilik, sonra ulus devlet ve daha sonra uluslaşma biçiminde gelişmiştir. Yani bu toplumlar ulus devlet biçimini ulus olgusundan önce idrak etmişlerdir. Bu kategoride ulus devletin ortaya çıkışı sömürgelerin bağımsızlaşması veya prekapitalist devletlerin (örneğin Osmanlı'nın) yıkılması sonrasında meydana gelmiştir (Aydın, 2004: 76). Ulusal burjuvazinin bulunmaması veya cılızlığı, bu oluşumun Batıdan farklı, özgül bir tarzda ortaya çıkmasına yol açmıştır. Ulus devletin merkezi ideolojisi uluslaşmaya dönük olmuştur.

Dördüncü ve son kategori olarak ise aydınlar, küçük burjuvazi ve yabancı işgalinin temel dinamiklerini oluşturduğu ve Doğu Avrupa, bazı Balkan ülkeleri, İspanya ve Portekiz'de karşılık bulan kategoridir. Milliyetçilik, uluslaşma ve ulus devlet biçiminde bir oluşum süreci izlemiştir. Doğu Avrupa ve Balkanlar'ın 19. yy. tarihi daha farklı bir ulusçuluğa işaret eder (Aydın, 2004: 67). Bu coğrafyada ulusçu hareketlerin temelinde emperyalist devletlerin egemenliği altındaki halklardan bahsedilebilir. Aydınlar "halka doğru" hareketini başlatmış: bunu yaparken de kendi halklarının ulusal kimliğini keşfetmeye çalışmışlardır. Burjuvazinin kısmen güçlü olduğu ve bu yüzden ulusal harekete öncülük ettiği Doğu Avrupa ülkeleri arasında Çekoslovakya, Yunanistan ve kısmen de Bulgaristan sayılabilir (Aydın, 2004: 75).

Ortadoğu ülkeleri ve asıl konumuz olan Suriye'de milliyetçilik hareketlerinin gelişimi bu açıdan Aydın'ın üçüncü modeline karşılık gelmektedir.

II-) Arap Milliyetçiliğinin Gelişimi ve Suriye

Arap milliyetçiliğinden Suriye milliyetçiliğine uzanan süreci altı ana başlık halinde ele almak, meselenin daha net bir şekilde anlaşılmasını sağlayacak bir harita çıkartılmasına imkân verecektir. Arap milliyetçiliği öncelikle kültürel alanda ortaya çıkmıştır. Daha sonra Osmanlı'nın yıkılışı ile birlikte siyasi milliyetçilik yaygınlık kazanmış, Baas Partisinin ortaya çıkması süreci önemli bir biçimde etkilemiş, Nasır liderliğinde Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin kurulması Arap milliyetçiliği için zirve olmuş, İsrail ile yapılan 6 gün savaşları mağlubiyeti ve nihayetinde Mısır'ın İsrail ile Camp David anlaşmasını imzalaması Arap milliyetçiliğinin ölümü olarak ifade edilmiştir.

Ortadoğu coğrafyasında başlangıçta, Lübnan, Mısır ve Suriye'deki Hıristiyan Araplar arasında filizlenen milliyetçilik, bir süre sonra Müslüman Araplara da sirayet etmiştir. Ancak bu uzun bir süre almıştır. Arap milliyetçiliği, ilk kuramcılarının çoğunun gayr-ı Müslim olmasından dolayı, uzun süre küçük bir entelektüel çevre ile sınırlıdır. Bu dönemdeki Arap milliyetçiliği temelde kültürel bir boyuta sahiptir (Şen, 2004: 15). Daha çok, İbrahim el-Yaziji, Adib İshak, Ahmet Faris, Necip Azuri, Butros el-Bustani gibi Hıristiyan düşünürler tarafından ortaya atılmıştır. Üniversitelerde Arap Dili, Arap Tarihi ve Arap Edebiyatı gibi konular üzerine çalışmalar yapılarak, gazete ve dergiler çıkartılarak, edebiyat kulüpleri ve bilim dernekleri kurularak, Arap kültürel milliyetçiliği aşılana çalışılmıştır. Fakat bu dönemde bağımsızlık fikrinden daha ziyade kültürel özerklik boyutu ön plana çıkmaktadır. Arapların, İslam milletinin cisimleşmesi olan Osmanlı İmparatorluğu'na ait olmalarından ötürü, Arap milliyetçiliğinin çıkış noktası devlet talebi değil, kültürel özerkliğin kabul edilmesidir (Harbi, 1998: 84). İlk dönem Arap milliyetçilerinden olan Butros el-Bustani'nin şu ifadesi, bu iddianın kanıtı olarak görülebilir: "Osmanlı İmparatorluğu bizim vatanımız, Suriye ise ülkemizdir." (Şen, 2004: 39). Yine Arap milliyetçiliğinin en önemli isimlerinde olan Sati el-Husri'nin de, yıkılışına kadar Osmanlıcı

bir tavır takınması (Harbi, 1998: 85), bir diğer kanıt sayılabilir.

Bölgeye misyonerlerin girmesi ve Batılı okullar ile Batıda eğitim görmüş aydınların ortaya çıkışı, Arap kültürel uyanışının temel taşlarını oluşturdu. Roma Katolik misyonerleri, eğitim alması için İtalya'ya yolladığı rahiplerin tekrar bölgeye dönmesiyle beraber, onların Arapçayı ciddi biçimde incelemelerine ön ayak oldu (Şen, 2004: 36-37). İbrahim el-Yaziji, Arapların geçmişteki parlak dönemlerine değindi. Avrupalıların, ilerlemelerini Araplardan ödünç aldıkları şeylerle gerçekleştirdiklerini; Arapların çöküşünün ise, Arap olmayan toplulukların egemenliği altına girmelerinden kaynaklandığını belirtti. Faris Şidyak, klasik Arap edebiyat geleneğine karşı çıkan ilk kişi olarak, Arap edebiyatının modernleşmesini savundu. Diğer taraftan, İlyas Matar tarafından, Arapça olarak *Suriye Tarihi* ilk kez 1874 yılında yayınlanırken, Beyrut'lu Maruni Yusuf Dibs de sekiz bölümlük geniş hacimli bir Suriye Tarihi kaleme aldı. Bu dil, tarih ve kültür öğeleri içerisinde en önemli rolü tarih oynayacaktı (Rüzgar, 1991: 19). Bunların dışında, *el-Muktataf*, *el-Hilal*, *el-Jinan*, gibi süreli yayınlar da gelişti. Bu dönem ki çalışmalar, neredeyse tamamen apolitikti ve Arap kültürü ve dilinin modernleşmesini amaçlıyordu (Şen, 2004: 36-39). Ancak Osmanlıcılığın başarısız olması, Türkçülüğün yükselişi, Osmanlı'nın savaşı kaybedip yıkılması ve ulus temelli yeni devlet yapılanması gibi etkenler, Arap kültürel hareketinin siyasal bir boyuta geçmesini hızlandırdı.

Kültürel milliyetçilik, siyasal milliyetçilik ile birlikte veya ayrı olabilir (Hayes, 1995: 19). Bu açıdan bakıldığında Arap milliyetçiliğinin gelişiminde, başlangıç itibariyle, iki ana çizgi ortaya çıkmıştır. Bunlar, Hıristiyan Arapların çalışmalarıyla şekillenen, laik temelde kültürel Arap milliyetçiliği ile modernist İslamcılarının şekillendirmeye çalıştıkları, dinsel temelde Arap milliyetçiliğidir. Her iki hareketin de ortak özelliği, Arap geçmişine yaptıkları vurgudur. Bu vurgu, Arap tarihi açısından bir "Altın Çağ" vurgusudur (Şen, 2004: 15). Bu dönemde yapılan bilimsel ve edebi çalışmalar, klasik dönem Arap tarihi ve klasik Arapça üzerinde yoğunlaşmaktaydı. Bu noktada, Arap milliyetçiliğinin temeli olarak ele alınabilecek 19.yy. Arap kültürel uyanışı, başlangıçta siyasal talepleri olmayan bir hareket olarak nitelenmektedir (Şen, 2004: 39). Bu hareket Arap dili ve kültürünü modernleştirmeyi amaçlıyordu. Daha çok Hıristiyan Araplar arasında yaygınlaşmış ve kabul görmüştü. Müslümanlar arasında Halep, Şam ve Beyrut'tan daha çok İstanbul'a doğru güçlü bir yönelim vardı (Maoz, 1991: 33).

Necip Azuri, İbrahim el-Yaziji, Nasif el-Yaziji, Nevfel Nevfel, Selim Nevfel, Mihail Şuhade, Sem'an Kulhun, George Feyad, Reslan Dimeşki gibi Arap ulusal bilincini uyandırmaya çalışan Hıristiyan Arap düşünürlerinin (İnayet, 1997: 33) yanı sıra, Müslüman düşünürler de milliyetçilik fikirlerinden etkilenmeye başlamışlardı. İslam ülkelerini ele geçiren Avrupa'nın Müslüman coğrafyada işgale dayalı ilerleme ve kültürel hegemonyası karşısında, bazı Müslüman düşünürler bir şeyler yapılması gerektiğine inanıyordu. Bu noktada Rifat Tahtavi, Cemaleddin Efgani, Muhammed Abduh, Muhammed Reşid Rıza, Abdurrahman el-Kevakibi, Abdurrahman el-Bezzaz, Taha Hüseyin, Mustafa Kamil gibi Müslüman düşünürlerin fikirleri Arap dünyasında etkili olmaya başladı. Müslümanlar İstanbul'a inanç bağıyla bağlıydılar ve bu yüzden Hıristiyan Avrupa'nın yaklaşan kültürel ve siyasal hegemonyasından, en az Türkler kadar, belki de onlardan daha fazla endişeleniyorlardı (Davışa, 2004: 17). Aslında Efgani ve Abduh doğrudan Arap milliyetçisi olarak ifade edilemezler. Ancak, Hıristiyan Batı'nın yaklaşan tehdidini fark edip, ondan korkan ve bu tehditle baş etmek için İslami reform, yeniden diriliş ve birliği savunan İslam reformcuları oldukları, kendi dininin derinliklerine dönmeyi önerdikleri ve bunun yapılması durumunda İslam'ın yeniden üstün hale geleceğinden bahsettikleri için reformist olarak nitelenirler. Bu durum da kültürel bağımsızlık ve üstünlük düşüncesine yol açmış, bu üstünlük düşüncesi yirmi birinci yüzyıl Arap milliyetçilerine Efgani ve

Abduh'un katkıları olduğunu düşündürmüştür.

Efgani, Abduh, Rıza ve Kevakibi gibi İslami kaygıları olan düşünürlerin, Arapların siyasi bağımsızlığına taraftar olmaları isteksizliği, zamanın Müslüman düşünürlerinin genel entelektüel tavrını yansıtır. Onların önem verdiği husus iki milletin, yani Türklerin ve Arapların yakın işbirliği içerisinde bulunmaları ve İslam birliğinin tesis edilmesidir. Ancak, Osmanlı'nın son döneminde İttihat ve Terakki'nin uyguladığı sert politikalar, yönetime karşı olumsuz düşüncelere yol açmış ve Arap milliyetçi hareketlerinde önemli etkiye sahip olmuştur. Cemal paşanın Suriye'de sert bir tutumla yönetim sergilemesi, yönetime karşı birçok olumsuz düşüncenin hızlandırıcı etkeni olmuştur (Albayrak, 2007: 28-31). Bunun yanı sıra birinci dünya savaşı sonucu Osmanlı'nın yıkılması ve yeni kurulan devletin ulusal bir niteliğe sahip olması, Arapları siyasi bağımsızlık yönünde harekete geçirmiştir. Yani Arap Birliği fikri, yukarıda kısmen ifade edilen bir takım faktörler sebebi ile uzun yıllar pasif olarak kalmıştır. Arapların birliği, Osmanlı'nın yıkılışından sonra Arapların içine düştüğü kimlik ve ait olma noktasında ortaya çıkan duygu boşluğunu dolduracak bir motifti (Rüzgar, 1991: 19). Ancak millet olmak için gerekli unsurlar yeterli olmadığı için, ya toplum için organize olmuş devlet fikrinden vazgeçilecek ya da devlet için toplum göz ardı edilecekti. Yaşanan bu dilemmaya bir çözüm için dil, tarih ve kültür ortaklığına dayanan "Arap Birliği" fikri ortaya atıldı. Bu dil, tarih ve kültür öğeleri içerisinde, birleşimde en önemli rolü oynayacak olan öğe tarihti. Bu teoriye göre kültürel miras kimliğinin tanımı ve rejimin meşrulaşması için anahtar kavramdı. Dolayısıyla Araplar geçmişleriyle sıkı bir bağ kurmalıydılar. Çünkü millet olmak, geçmiş ile bugün arasında ilişki kurarak, ortak gelecek ülküsü kurmayı gerektirir. Yaşanan bu tür gelişmeler, yani İttihat ve Terakki'nin sert tutumu ve daha sonra Osmanlı'nın yıkılıp yerine ulus temelli bir devletin kurulması, siyasi Arap milliyetçiliğinin önünü açmıştır.

Bu dönemde bazı isimler öne çıkarak siyasi milliyetçilik fikrinin yaygınlaşmasına neden olmuştur. Bunlar arasında yer alan isimlerden ilki Sati el-Husridir. Sati el-Husri (1880-1967) 20. yüzyılda vücut bulan birçok Arap milliyetçisi partinin fikir babalığını yapmıştır (El-cezire, 2008). El-Husri Arap milliyetçiliği fikrine entelektüel tutarlılık ve derinlik kazandıran bir şahsiyettir (Davışa, 2004: 43). Harbi'nin ifadesi ile Türk muadili Namık Kemal'den çok farklı olmayan Sati el-Husri, görüşlerini Fichte ve Herder'e dayandırarak, Osmanlı İmparatorluğu'nun çözülmesinin sebebini İmparatorluğu oluşturan uluslar arasındaki çekişmelere ve dil çeşitliliğine bağlar (Harbi, 1998: 85).

Arap milliyetçiliğinin, bir diğer önemli ismi Mişel Eflak'tır. Mişel Eflak (1912-1989), Suriyeli bir Hıristiyan'dır. Fransa'da Sorbonne Üniversitesi'nde tarih ve sanat tarihi alanında eğitim görmüştür. Eflak'ın ismini Salah Bitar isimli Müslüman bir Suriye milliyetçisinden ayırt etmek çok zordur. Birlikte başladıkları eğitimden sonra siyasi alanda da birlikte çalışmışlar ve Ortadoğu'ya damgasını vuracak olan *Baas* (diriliş) hareketini kurmuşlardır. 1943 yılında Suriye'de kurulan Baas Partisi, Mısır'ın Nasır'ından sonra en etkili ikinci milliyetçi çizgiyi oluşturmuştur. Parti'nin hedefleri "Birlik, Özgürlük, Sosyalizm"dir. Eflak ve Bitar, 1932 yılında eğitimlerini tamamlayıp Suriye'ye dönmüşler ve çalışmalarına başlamışlardır. Eflak Fransa'ya gitmeden önce de milliyetçi olduğunu, ancak sosyalizm ile Fransa'da tanıştığını ifade etmektedir (Şentürk, 2003: 48). Fransa'da eğitim görmesine karşın Alman Romantizminden ve Alman milliyetçi düşünürlerinden önemli ölçüde etkilenen Eflak, bir tür ideolojik kokteyl haline getirdiği düşüncelerinde, Arap Yarımadasına uygunluğunu temel almıştır. Baas'ın üç kutsalı da denilen birlik, özgürlük ve sosyalizm hedeflerinin yanı sıra, "Sürekli bir misyon yüklenmiş tek bir Arap Birliği" sözünü Baas'a slogan seçmiştir (Mansfield, 2000: 259).

Bu şartlar içerisindeki Ortadoğu'da, ilk olarak Mısır ve Suriye'de kültürel düzeyde başlayan

milliyetçi hareketler, süreç içerisinde bağımsız birer devlet talebine dönüşmekteydi. Nitekim 1 Ekim 1918'de birliklerini Şam'a sokmayı başaran Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal, hemen bir Arap yönetimi kurdu. Daha sonra Suriye Genel Kongresi 8 Mart 1920'de toplanarak Birleşik Arap Krallığı'nı ilan etti. Ancak İngilizler, Şerif Hüseyin ve oğlu Faysal'a vaat ettikleri Suriye bölgesini Sykes-Picot anlaşmasıyla Fransızlara da vaat etmişlerdi. Bu anlaşma Ortadoğu'daki Arap topraklarını Fransız ve İngiliz nüfuz alanlarına bölüyordu, sonuçta Nisan 1920'de San Remo'da Suriye Fransızlara bırakıldı. 24 Temmuz 1920'de ise Fransız birlikleri Şam'a girerek Faysal'ı sürgüne gönderdi. Böylece yeni kurulan devlet çabucak yıkıldı ve bölge Fransız hâkimiyeti altına girdi. Bütün Arap dünyası İngiliz ve Fransız mandası altında bulunmaktaydı. Bölgede yaşanan bu tür siyasi gelişmeler, düşünce alanında da değişimlere sebep oldu. Arap milliyetçi düşüncesi artık, tamamen bağımsız "Büyük Arap Devleti" (Pan-Arabizm) hayali üzerinde şekillenmekteydi. Sınırları Toroslardan Hint kıyılarına dek uzanan bir Arap devleti. Ancak sömürgeci güçler bölgeyi "böl-parçala-yönet" taktiği uygulayarak birçok yapay sınırla birbirinden ayırdı ve yapay devletlere böldü.

Sykes-Picot anlaşmasına istinaden İngiltere ve Fransa'nın bölgeyi paylaşmalarından sonra, Ortadoğu'da İkinci Dünya Savaşı'na kadar birlik fikrinden ziyade ülkelerin bağımsızlık çabaları ön plana çıktı. Her ülke öncelikle kendi bağımsızlığı için mücadeleye girişti. Milliyetçilik bu dönemde, ulusal kurtuluş mücadelesinde önemli bir rol üstlendi.

Kısaca Ortadoğu, Birinci Dünya Savaşı'ndan İkinci Dünya Savaşı'na kadar paramparça bir görünüm sergiledi ve Arap Devletleri Birliği'nden ziyade ülkesel temelde bağımsızlık üzerinde yoğunlaştı. Özellikle Irak'ın bağımsızlığını kazanmasından sonra Arap ulus-devletlerinin geliştirilmesi yönündeki bu milliyetçilik anlayışı *vatanîye* olarak adlandırılmaktadır (BGST: 2008). Bu görüşe göre, bağımsız Arap devletleri kurulmalı ve bu devletler "arasında bir işbirliği geliştirilmelidir. Vatanîye görüşünün daha kolay uygulanabilir olduğu İkinci Dünya Savaşı yıllarında ilk birlik temeli atıldı. 1944'de İskenderiye ve 1945'de Kahire'de toplanan iki konferans Arap Devletleri Birliği'nin kurulmasıyla sonuçlandı. Kısmen yada tam bağımsız 7 Arap ülkesi (Mısır, Suriye, Lübnan, Mavera-i Ürdün, Irak, S. Arabistan ve Yemen) tarafından kurulan birlik, Filistinli Arapların bir temsilcisiyle birlikte ve bağımsız olmaları halinde katılmaları için öteki Arap ülkelerine de açık kapı bırakarak, bir araya getiriliyordu (BGST, 2008).

Bu süreçte ortaya çıkan Baas Partisi, Arap milliyetçiliğini ve Suriye'yi ciddi bir şekilde etkilemiştir. Baas Partisi'nin ideolojisi Avrupa sosyalizmi ve Arap milliyetçiliğinin bir karışımı olarak ifade edilebilir. Kendisini ulusun ruhunun ve çeşitli ihtiyaçlarının bir yansıması olarak gören (Eflak, 1968: 189) Baas (Ba'th) Rönesans, yeniden doğuş, diriliş anlamlarına gelir. Arap sosyalizmi vasıtasıyla Arapların yeniden doğuşunu, dirilişini kendisine ideal edinmiş siyasi bir partidir (Rüzgar, 1991: 20). Parti, Mişel Eflak, Salah Bitar, Ali Cabir, Abdullah Abdul Daim, Vahip El Ganim, Cemal Atasi, Musa Rizik, Badi El Kasım, Sami el Durabi ve Abdul Birr İyad El Sud tarafından kurulmuş olmakla birlikte, bu partinin kurulmasında en önemli rolü ve çabayı Mişel Eflak ve Salah Bitar ortaya koymuştur (Şen, 2004: 115). Baas Partisi adını Zeki Arsuzi'ye (1900-1969) borçludur (Şentürk, 2003: 49). Partinin sloganı *Birlik, Özgürlük ve Sosyalizm* şeklinde formüle edilmektedir.

Baas Partisinin kuruluşu, İkinci Dünya Savaşı sonlarında gerçekleşmiştir. Bu dönemle birlikte yükselişe geçen Arap milliyetçiliğinin görkemli ilerleyişinin göstergesi olarak kabul edilen üç önemli olay söz konusudur (Daviş, 2004: 143). Birincisi 1955 Bağdat Paketi, ikincisi 1956 Süveyş Kanalı Krizi ve üçüncüsü 1958 Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin kurulmasıdır. Bu faktörler içerisinde Mısır'ı Arap dünyasının merkezine oturtan olay Bağdat Paketi'nin kurulmasıdır. Bağdat Paketi, Sovyetler Birliği

tehlikesine karşı Batı'nın oluşturmaya çalıştığı bir ittifaktır. İçine Mısır da alınmak istenmektedir. Ancak Nasır bu pakta girmemiştir. Süper güçlerden bağımsız bir politika izlemek isteyen Nasır, kısa bir süre sonra "Bağlantısızlar Hareketi" olarak bilinen oluşuma destek vermiştir. Mısır ve Nasır'ın Arap dünyasında ki merkezi konumunu şekillendiren bir diğer önemli olay, Süveyş Kanalı krizidir. Nasır, İsrail karşısında askeri alanda alınan yenilgiyi siyasi alanda bir zafere dönüştürmüştür. Nasır, Devrimin dördüncü yıldönümü olan 26 Temmuz 1956'da Süveyş Kanalı'nı millileştirdiğini açıkladı. Bunun üzerine İngiltere ve Fransa, İsrail'i de kullanarak bir askeri harekât yaptı ve kısa sürede Mısır kuvvetleri yenilgiye uğratıldı. Ancak Sovyetler Birliği'nin sert tepkisi ve Asya-Afrika ülkelerinin saldırıyı kınaması, ABD'nin, bölgenin Sovyet etkisine girmemesi için bir şeyler yapmasını zorunlu kıldı. ABD İngiltere ve Fransa'ya baskı yapmak zorunda kaldı. Önce İngiltere ve Fransa, daha sonra da İsrail geri çekilmek zorunda kaldı. Kanal 1957 yılında yeniden uluslararası trafiğe açıldı. Ancak artık Mısır'ın malıydı. Nasır, askeri yenilgiyle sonuçlanan bir savaştan siyasi zaferle ayrılmıştı. Arap Milliyetçiliğinin yükselişinin zirvesi olarak kabul edilen en önemli olay olan 3. etken ise 1 Şubat 1958'de iki Arap devleti Mısır ve Suriye'nin "Birleşik Arap Cumhuriyeti" adı altında birleşmesi oldu. Mısır ile birleşmeyi Suriye'de organize eden Salah Bitar ve Mişel Eflak'ın Baas Partisi olmuştur (Arı, 2005: 264). Yemen de bu Cumhuriyete federal bir çerçevede katılmıştı. Nasır devlet başkanı, Kahire de başkent seçilmişti. Ancak pratikte yaşanan sorunlar, örneğin Mısır'ın birlikte daha baskın olması, önemli görevlere (Suriye'de de olmak üzere) Mısırlıların atanarak Suriyelilerin daha geri hizmetlere atanması, Nasır'ın liderliği paylaşmak istememesi ve Baas'ın liderlik konusunda "kollektif liderlik" fikrinin uygulanmasında ısrar etmesi gibi bazı etkenler birliğin temellerini sarstı. Birleşmenin sonuçlarından memnun olmayan Suriye, 1961 Eylül'ünde birlikten çekildiğini açıkladı ve peşinden Yemen birliği terk etti.

Arap milliyetçiliğinin çöküşüne neden olan olaylar zincirinin önemli bir halkası olan bu süreç, daha sonra iki önemli olayla birleşerek Arap milliyetçiliğini bir daha toparlanamayacak şekilde dağıtmıştır. Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin dağılmasından sonra Arap Birliği hayali ciddi bir yara aldı. 1963 yılında yine bir birlik denemesi tartışıldı. Mısır, Suriye ve Irak'ın federal bir devlet olması düşünceleri gündeme geldi ancak, bunun gerçekleşmesinin 20 yıllık bir döneme yayılması kabul edildi. Bu sürece kadar Arap milliyetçiliği zirvesini yaşıyordu; bununla birlikte artık düşüş gerçekleştirmeye başlamıştı. Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin dağılması Arap milliyetçiliğinin dağılmasının birinci basamağı olarak kabul edilebilir.

Birlik düşüncesinin dağılmasının ikinci basamağı ise Altı Gün Savaşlarıdır. 1967 yılında İsrail'in Mısır, Suriye ve Ürdün ile yaşadığı savaştan (Altı Gün Savaşları) galip çıkması ve bunu çok kısa sürede başarması Nasır liderliğindeki Arapları hayal kırıklığına uğrattı. Bu savaştan İsrail altı gün içerisinde kesin askeri zaferini ilan etti. Araplar teslim oldu ve barış görüşmeleri başladı. Yenilgiden sonra itibarı ciddi biçimde darbe alan Nasır, 9 Nisan'da tüm sorumluluğu kabul etmiş ve istifasını sunmuştu. Ancak halkın istifaya karşı çıkması üzerine 1970 yılında ölünceye kadar görevini devam ettirdi. Bu savaş, aynı zamanda Arap milliyetçiliğinin çöküşünü de hazırlamıştı.

Üçüncü olay, Arap milliyetçiliği düşüncesinin ölümünün en önemlisi ve en vurucusudur. Mısır'ın İsrail ile Camp-David anlaşmasını imzalaması Arap dünyasında mevcut olan parçalanmışlığı daha da ciddi bir şekilde su yüzüne çıkarmıştır. Nasır'ın ölümünden sonra yerine geçen Enver Sedat, 1972 yılında Sovyet uzman ve teknisyenleri Mısır'dan kovarak Sovyetler Birliği ile ilişkileri bozmuştur. 1976 yılında ise Sovyetlerle 1971 yılında imzalanan 15 yıl geçerli Dostluk ve İşbirliği Anlaşmasını feshederek Batı ve ABD'ye daha da yakınlaşmıştır (Arı, 2004: 395). Bu yakınlaşma ise 1978 yılında İsrail ile Camp-David anlaşmasını getirmiş ve Mısır, savaşla alamadığı Sina toprağını

anlaşma yoluna giderek almıştır. Bu anlaşmayla beraber İsrail bir Ortadoğu gerçeği olarak tanınmıştır. Ancak diğer Arap Devletleri bu anlaşmaya sert tepki göstermiş ve Arap dünyasının kalbi ve lideri Mısır Arap Birliğinden atılmıştır. Böylece Araplar birleşme yolunda öldürücü darbeyi almışlardır. Arap milliyetçiliği birleşme değil, "gittikçe daha küçük birimlere bölünme" yolunda ilerlemiştir (Ebu-Rabi, 2005: 119).

b-) Suriye Milliyetçiliği

Arap milliyetçiliği dışında gelişen Suriye milliyetçiliği yerel (Parochial) bir milliyetçiliktir. Yerel milliyetçilik Arap dünyasında pek yaygın olmamakla birlikte Mısır ve Suriye'de taraftar bulmuştur. Yerel milliyetçilik, düşünceleri daha çok Suriye ve Lübnan'da etkili olmuş olan Antun Saadah ve onun tarafından 1932'de kurulmuş olan *Suriye Sosyal Milliyetçi Parti* (SSMP) tarafından geliştirilmiştir (Pipes, 2008). Saadah, Pan-Arap milliyetçiliğine karşı, Suriye milliyetçiliğini savunuyordu ve onun için Suriye'nin Araplığı bile tartışma konusu idi (Tibi, 1998: 278).

SSMP'nin milliyetçiliğe ilişkin görüşleri şu yöndeydi; *Milliyet bir grup insanla bir toprak parçasının izdivacının bir ürünüdür* (Hüseyin, 1991: 170). Parti Pan-Suriyeci bir çizgideydi. "Suriye Suriyelilerindir ve Suriyeliler bütün halinde bir millettir." ifadesi partinin sloganı haline gelmişti. Saadah Alman ve İtalyan faşizminden etkilenmişti. Özellikle Alman milliyetçiliğinin biyolojik temelli ulus tanımını benimseyen Saadah, Suriye'de bir Rönesans gerçekleştirebilecek, belli bir bölgede yaşayan ve organik bir varlık teşkil eden Suriye'den bahseder (Tibi, 1991: 282).

Saadah ve Partisi SSMP'nin görüşlerini şu şekilde özetlemek mümkündür:

Suriye Suriyelilerindir.

Suriye meselesi, diğer milli (ulusal) meselelere başvurulmaksızın bağımsız olarak ele alınması gereken ulusal bir meseledir.

Suriye meselesi, Suriye milletinin ve Suriye topraklarının meselesidir.

Suriye meselesi tarih öncesi çağdan beri mevcut olan Suriye halkının birliği meselesidir.

Suriye toprakları Büyük Suriye, Mezopotamya ve Sina, kısaca bereketli hilal ve onun yıldızı Kıbrıs'ı içine alan Suriye ulusunun yetiştiği fiziki bir alandır.

Suriye ulusu birlik içerisinde bir toplumdur.

Suriye'nin ulusal ve sosyal Rönesansı gücünü, Suriye ulusunun yeteneklerinden ve onun politik ve kültürel tarihinden almaktadır.

Suriye'nin genel çıkarı diğer bütün çıkarlardan önce gelir (Tibi, 1998: 282-283).

Saadah, Suriye'nin Araplığından ziyade tarih öncesi çağlarına vurguda bulunuyordu. Saadah kültürel bir topluluktan ziyade fiziksel karakterli bir ulus kavramı ortaya koydu. Ancak Saadah'ın *Suriye* tanımı aslında tüm Pan-Arap milliyetçilerin de sınırlarını işaret ettiği Büyük Arap Devleti'nden çok da farklı değildir. Bugünkü dar alana sıkışmış Suriye algısının dışında, Büyük Suriye benzeri bir

Suriye algısı vardır.

İkinci Dünya Savaşı sonrası Suriye'nin bugünkü sınırlarına ulaşmasıyla birlikte, zaman zaman yerel milliyetçilik, bir politika olarak ortaya çıkmaya başlar. 8 Mart 1963 yılındaki darbe ile Baas'ın iktidara gelmesinin ardından Suriye, o zamana kadar giriştiği ve başarısız olduğu Arap Birliği politikasından Suriye ulusalcılığı politikasına dönüş yaptı (İHH, 2008). Baas Partisinde yaşanan iç rekabet iki kanada bölünmeyle sonuçlanmıştı. Darbe sonrası ayrışmalar, geleneksel Baas'ın asli fikirlerinden bir kopuş, yeni bir Baas anlayışı ortaya koydu. Bu süreçte Baas iki kanata ayrılmıştı. Bunlar Eflak, Bitar ve Hafız'ın oluşturduğu Pan-Arabizmi savunan grup ile, Cedit, Esad ve Ümrân'ın oluşturduğu, daha çok Alevi subaylardan oluşan, önceliği Arap birliğinden ziyade Suriye'ye veren ikinci gruptu (Şen, 2004: 234). İkinci grubun sloganı *ilk önce Suriye* idi ve Arap ülkeleriyle ittifaktan ziyade Suriye'de sosyalizmin gelişmesine önem vermekteydiler.

Esasen Arap birliği, Suriye'de pratik bir siyasadan ziyade bir ideal olarak karşımıza çıkmaktadır. Yaşanan iktidar savaşları bu sonucu açık bir biçimde göstermektedir. Ayrıca azınlıkların tutumları da bu noktada belirleyici bir konumdadır. Örneğin Kuzey Suriye'de yaşayan Kürtler ve Asuriler gibi bazı azınlıklar birlik fikrine karşıdırlar (Country Studies, 2008). Bunun sebebi olarak kimlik gösterilebilir. Çünkü mevcut devlette azınlık halinde yaşayanlar, yeni *süper devlet* tarafından kapsanacak ve kimliği yeni devlet içinde daha da önemsiz hale gelecekti. Hatta bu sorun Araplar için bile geçerliydi. Çünkü bugün Suriyeli, Iraklı, Mısırlı olarak devletin birincil kimliğine sahipken, daha sonra yeni devlet kurulduğunda genel Arap kimliği içerisinde Suriyeli, Iraklı, Mısırlı olmak ikincil konuma inecekti (Country Studies, 2008).

Suriyeli dini azınlıklar açısından, birliğe ilişkin bir diğer önemli sorun ise, aşırı pan-Arap milliyetçiliğinin İslami bir yönetim getireceği korkusunu taşımaları nedeniyledir. Çünkü birçok Arap için İslam, önemli bir ortak birim ve Arap ülkelerinin birliği için önemli bir araçtır (Country Studies, 2008). İslamiyet ve Araplık iç içe geçmiştir. Bu bağlamda İslam bir Arap dini olarak görülmektedir (Güler, 2004: 182). Eflak'da bir Hıristiyan olmasına rağmen, Arap milliyetçiliği için İslamı çok önemli bir konumda görmektedir.

Bu ele alınan konular çerçevesinde görülüyor ki, genel bir Arap kimliğinin dışında bir Suriyelilik kimliği oluşturulmaya çalışılmış ve bu kimlik Araplığı dışlar nitelikte olmuştur. Ayrıca azınlıkların yaşadığı, daha önce ele alınan kaygılar da bu yerel (dar bölgeci) milliyetçiliğe pirim tanımıştır.

III-) Arap Milliyetçiliğinden Suriye ulusçuluğuna Hafız Esad ve Ulus Kurma Çabaları

Büyük Arap Devleti veya *Büyük Suriye* fikri, yerel (dar, bölgeci) milliyetçiler dışında tüm Arap milliyetçilerinin ana hedefi olarak karşımıza çıkmıştır. Sınırları Toros dağlarından Hint kıyılarına kadar olan ve Kıbrıs adasını da kapsayan Büyük Suriye aslında, ilk Arap milliyetçisi olan Emevilerin sınırlarını işaret eder. İşte bu ülkü, bütün Arap milliyetçi liderlerini harekete geçirdiği gibi Hafız Esad'ı da harekete geçirmiştir.

Hafız Esad'ın ilk gençlik yıllarında edindiği milliyetçi fikirleri, Alevi-mezhebi fikirlerine baskın gelmişti. Hafız Esad'ın hayatının iki amacı vardı; bunlardan birincisi Arap birliğini sağlamak, ikincisi ise İsrail ile savaşmak (Maoz, 1991: 81).³ Bu ikili hedef, Esad'ın temel stratejisi olmuştur; onun

3 İsrail karşıtlığı, Ortadoğu'da bir lider için en önemli meşruiyet kaynağıdır. Ortadoğu ülkelerinde 2008 yılında

stratejisi bu sonuçlara ulaşabilmek için Büyük Suriye adlı askeri ve siyasi şebekeyi kurmaktır. Hafız Esad kendisine, Arap birliğini oluşturacak meşruiyeti sağlamak için Selahaddin Eyyubi ve Nasır'ı örnek alır. Bu ikisine benzeme çabası, onun ulusal lider rolüne meşruluk ve destek sağlamak içindir (Maoz, 1991: 78).

Hafız Esad, iktidara gelir gelmez Cedid'in Suriye'yi Arap dünyasında yalnızlığa iten politikalarını değiştirdi. Cedid'in Suriye'yi 1960'ların son çeyreğinde yalnızlığa iten politikaları Esad tarafından çok tehlikeli bulunuyordu. Özellikle Suriye'nin ulusal çıkarları açısından tehlikeliydi; çünkü olası İsrail saldırısında Suriye'nin yalnız kalmasından korkuyordu (Maoz, 1991: 71). Suriye'nin güçlü bir ordu ve dostlara ihtiyacı olduğuna inanan Esad, muhafazakâr Arap rejimleri ile ilişkilerini düzeltirken, Batıya karşı ise Sovyetler Birliği'ne yakınlık duyan bir dış politikayı izlemeyi tercih etti. Aynı anda, hem çok büyük maddi zenginliğe sahip muhafazakâr Arap rejimlerine ve Sovyetler Birliği'ne yönelik dış politika açılımı, ilerleyen süreçte Suriye'ye ekonomik, askeri, vs. çok boyutlu bir avantajlar dizisi sağlayacaktı (Şen, 2004: 285).

Öncelikle Suriye'yi bu izole durumdan kurtaran Esad, kendi iktidarını sağlama aldıktan sonra, Arap birliği yönünde çalışmalarına girmiş ve dördüncü kez başarısızlığa uğrayan Mısır, Libya, Sudan ve Suriye'yi birleştirme çalışmalarına iştirak etmiştir⁴ (Arı, 2005: 364). Arap Birliği'nin kurulmasında İsrail'in önemli bir yeri vardır. Esad'a göre Arap Birliği demek, İsrail'in yıkılması demektir (Maoz, 1991: 84). Ekim 1973'te Mısır ve Suriye'nin öncülüğünde başlayan ve daha sonra Irak, Ürdün ve Suudi Arabistan'ın da katıldığı *Yom Kippur* savaşı, Suriye'nin İsrail'e karşı Arap ülkelerinin lideri pozisyonunu sağlamlaştırmıştır (Jordan, Lenz, 1998: 65). Bu savaşla birlikte Araplar, İsrail'e karşı ilk kez, geçici de olsa, bir üstünlük kurmuşlardır. Bu durum en çok Esad'ın imajını etkilemiştir. O artık Suriyelilerin gözünde bir savaş kahramanıdır. Bu savaşın bir diğer önemli sonucu ise, Mısır'ın bir süre sonra ABD'ye yaklaşması ve İsrail ile olan düşmanlığını sona erdirmesi olmuştur. Mısır Devlet Başkanı Enver Sedat'ın bu politikası Mısır'ı, Salah Cedid dönemi Suriye'si gibi, Arap dünyasında yalnızlığa iterken, Suriye bölgede etkili bir aktör haline gelmiştir (Şen, 2004: 287).

Hafız Esad, Büyük Suriye ülküsünü halkına ve ülkesine karşı yapması gereken hayati bir görev olarak görüyordu. Suriye'nin, onun idaresi altında birleşmesi ve bölgesel bir güç haline dönüşmesi, ulaşılması gereken bir hedefti (Maoz, 1991: 66). Esad, aynı zamanda güce karşı aşırı hırslıydı. Birliği, kendi liderliği etrafında kurmak istiyordu. Esad, Büyük Suriye sınırları içerisinde gördüğü Lübnan ile de diplomatik anlamda ilişki kurmayı reddediyordu (Country Studies: 2008). Çünkü ona göre Lübnan yapay bir devletti ve sömürgeci güçlerce Suriye'den zorla ayrılmak durumunda bırakılmıştı. Bir devlet, kendisine ait olan toprak parçasına büyükelçilik açamazdı. Bundan dolayı Lübnan konusu, Suriye'de dış politika noktasında görmezden gelinen bir sorun olarak günümüze kadar gelmiştir. Bunun dışında kendisine rakip olarak kabul ettiği Irak ile de bir hesaplaşmaya girmiş ve bu uğurda İran-İrak savaşında İran'ı desteklemiştir (Şen, 2004: 296). Pan-Arabizm'in kalbi olarak kabul edilen Suriye'nin, Arap olmayan İran'a destek vermesi ve sonrasında meydana gelen

yapılan bir ankette 1. Hasan Nasrullah, 2. Beşşar Esad ve 3. Ahmedinejad en sevilen lider seçilmiştir. Bkz http://www.velfecr.net/haber_detay.php?haber_id=7080

2009 yılında yaşanan ve **One Minute** olarak hafızalara kazınan Davos Toplantısı'nda Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı R. T. Erdoğan'ın İsrail Cumhurbaşkanı'na çıkışması o tarihten bu yana Erdoğan'ı Ortadoğu'nun en sevilen lideri haline getirmiştir. (Bkz Akgün, V.d., 2011).

4 Daha önce üç birleşme denemesi daha yapılmıştır. Bunlardan ilki 1 Şubat 1958 tarihinde Mısır, Suriye ve Yemen'in katıldığı Birleşik Arap Cumhuriyetidir. 1961 yılında Suriye'de bir darbe gerçekleşti ve birlik sona erdi. İkincisi 1963 yılında yine Mısır, Suriye ve Irak arasında yapılmaya çalışılmış ve yine başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Üçüncüsü Mısır ve Irak arasında gerçekleştirilmeye çalışılmış ve yine hüsrarla sonuçlanmıştır.

gelişmeler ise, yeni bir *Arap Soğuk Savaşı*'nın başlamasına neden olmuştur.

1980'li yıllarda Büyük Suriye hedefi ciddi yaralar almış ve bu tarih, bir anlamda Pan-Arabizm'in çöküşü olarak adlandırılmıştır. FKÖ ve Arafat ile Esad'ın çatışması, İran-İrak savaşında Suriye'nin kişisel iktidar çekişmelerinden dolayı İran'a destek vermesi, Mısır'ın İsrail'le Camp David barış anlaşmasını imzalamasının ardından yaşanan problemler ve Mısır'ın Arap Birliği üyeliğinin iptali ile Arap dünyasından dışlanması gibi sebepler, Suriye'de Pan-Arabizm fikrinin çöküş sebepleri arasında sayılmaktadır (Sever, 2004:, 212-213).

Esad Arap milliyetçiliği yanında Suriye ulusçuluğu noktasında da adımlar atmıştır. Esad dönemi Suriye'sinde ülke, bir toparlanma sürecine girmiş ve sürekli darbelerin olduğu *zayıf ülke* imajı silinerek, dirayetli bir yönetim ortaya konmuştur. İktidar savaşlarını sona erdirerek mutlak iktidarı ele alan Esad, öncelikle bir Arap Birliği çabalarına girişmiş, ancak bu süreç içerisinde Suriye ulusu ve Suriye ulusal kimliği de yaratmaya çalışmıştır. Esad'ın döneminde, 1950 ve 1960'lı yıllarda zayıf olarak adı çıkmış Suriye'nin sarsıntılı ve bölünmüş sisteminin 1970'lerin başından itibaren güçlü, dengeli ve oldukça merkezi bir devlete dönüşümü söz konusu olmuştur (Maoz, 1991: 299). Esad, ülkede siyasi, ekonomik ve sosyal olarak bir canlanma sağlamayı başarmıştır. Suriye'nin ulusal bilincinin gelişmesi için uğraşmış ve geleneksel sosyal kanallar olarak ifade edilen kabilevi, bölgesel, mezhepsel vs. bağlılıkların üzerinde bir Suriye bağlılığı yaratmaya çalışmıştır. Suriye'de en önemli sorunların başında yer alan konu bölgesel, mezhepsel bağlılıklar olarak göze çarpıyordu. Bir ulus olma yolunda Suriye öncelikle ulusal bütünleşmeyi sağlamak zorundaydı. Ulus-devletlerin en temel problemi olan, sınırlar içerisinde yaşayan nüfusun homojen bir hale getirilmesi problemi, tarihsel koşulların zorunluluğundan ziyade, Suriye gibi sömürgeciler tarafında oluşturulan yapay devletlerde daha önemli bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır.

1940'ların sonu ve 1950'lerin başında Suriyeli gençler, lise düzeyinde, yani farklı mesleklere atılmadan ya da ülkenin başka kesimlerine taşınmadan önce siyasi açıdan bilinçleniyordu... Bu da siyasi ve ideolojik duruşlarının kendi tarım-kentlerdeki yerel siyasi durumu yansıtması anlamını taşıyordu. Sonuç olarak, ulusal partilerde Suriye'deki bölgecilğe ayak uydurmak zorunda kaldılar ve adem-i merkezi, kendine dönük yapılar haline geldiler. Sonuçta, ulusal partiler [bölge arası ve] bölge içi çıkarları yansıtmaya devam ettiler (Van Dusen, 1972: 124,125). (Akt. Van Dam, 2000: 24).

Suriye'deki ulusal siyasal partilerin bile büyük bölümü bölgesel çıkarları temsil eden partilerdi ve ideolojisi ne olursa olsun, ancak belirli bölgelerde ve belirli kesim tarafından benimseniyordu. Milliyetçiliğin canlanmasıyla birlikte zayıflamaya başlayan geleneksel bağlılıkların ve diğer tikelci zihniyet yapılarının 1960'lı yıllardan sonra, özellikle eğitimde kaydedilen ilerleme sayesinde bastırıldığı görülmektedir (Van Dam, 2000: 24). Hafız Esad, bu geleneksel bağlılıkların tamamen ortadan kalkması ve ulusal bütünleşmenin tam olarak sağlanması için çok önemli adımlar atmıştır.

Esad'ın ulusal birliği sağlama adına attığı adımlara bakılırsa; öncelikle iktidara geldikten hemen sonra Baas Partisi önderliğinde bir blok oluşturmuştur. *Ulusal İlerici Cephe* adlı bu blok içerisinde Suriye Arap Sosyalist Birliği, Nasırcı grup, Sosyalist Birlik hareketi ve Arap Sosyalist Partisi yer almaktaydı (Arı, 2005: 465). Bu yeni organ, rejimi güçlendirmek ve muhalefeti etkisiz hale getirmeyi amaçlıyordu. Esad başkanlığında kurulan ve 18 üyesinden 9'unun Baas Partili olduğu bu yeni organ, Suriye'deki en yüksek otorite mercii oldu (Şen, 2004: 274). Ayrıca Esad, siyasi desteğini arttırmak için de, 85 Baas, 40 milliyetçi ve sol parti üyesi, 48 çeşitli işçi örgütü, köylü ve meslek

organizasyonlarının temsilcilerinden oluşan 173 sandalyeli *Halk Meclisini* oluşturdu (Şen, 2004: 273).

Rejim, güç gereksinimini ordu ile temin ederken, toplumsal boyutta ise Baas Partisi ve sivil toplum örgütleri önemli birer meşruiyet aracı olarak kullanılmaktadır. Esad'ın üç güç kaynağından birincisi ordu, ikincisi Baas Partisi ve üçüncüsü istihbarat ağıdır (Arı, 205: 466). Bu güç kaynakları merkezinde Suriye'yi yönetirken iki prensip Esad'ın kararlarına yön verecektir. Birincisi yönetimine tehdit doğmasına izin vermemek; ikincisi politikalarına geniş bir halk desteği sağlamak (Şen, 2004: 273). Esad ulusal birliği sağlamak isterken bunu çoğulcu bir toplumsal ve siyasal yapı içerisinde demokratik bir yolla değil, otoriter bir yöntemle gerçekleştirecektir. Bu süreç içerisinde Baas Partisi, toplumsal destek ve meşruiyet noktasında önemli konuma sahip olmuştur. Esad, Baas Partisi aracılığıyla, yeni genç nesil arasında (kadın-erkek ayırmadan) Baas yönelimli Suriyeli Arap vatanseverleri oluşturmuştu (Maoz, 1991: 299). Baas Partisi'nin dışında Adyat Arkeoloji Cemiyeti (1924), Halep Sanayi Odası (1935), Suriye Kızılay Derneği (1947) ve Suriye Talebe Birliği (1950) gibi sivil toplum örgütleri devletin meşruluk sorununu aşmak için bir araç olarak kullanılmışlardı. Esad döneminde sivil toplum oluşumları, devletin halkın gözünde meşruluğunu sağlamak, rejimi halkın gözünde güçlendirmek, rejimin doğrultusunda gerekli olan kültürün ve ideolojinin halka benimsetilmesini sağlamak gibi işlevlere sahip olan ve devletle organik ilişkisi olan kuruluşlardı (Sarı, 2011: 68).

Esad'ın, Suriye'deki toplumsal bölünmüşlüğü aşma çabalarından bir başkası ise, belirli bir kesimi ifade eden tanımları ortadan kaldırması olmuştur. Örneğin dini kökene işaret eden coğrafi tanımlamalar gözden geçirilmiş ve daha tarafsız, Arap ortak kimliğine vurgu yapan isimlerle anılmaya başlanmıştır. Örneğin, hangi dinden olursa olsun, bütün Arapların eşit olduğunu vurgulamak için, *Cebel el-Dürüz* (Dürzi Dağı) yerine *Cebel el-Arab* (Arap Dağı) ifadesini kullanmayı tercih etmişlerdir. Lazkiye yöresindeki dağlar, Suriye hükümetinin istatistiki dökümlerinde yakın bir geçmişe kadar *Cebel el-Alaviyin* veya *Cebel el-Nusayriyah* (Alevi Dağları ya da Nusayr Dağları) olarak geçmekteydi. 1976 yılından itibaren ise daha tarafsız olan *el-Cebel Al-Sahiliyah* (Sahil Dağları) adı kullanılmaktadır. *Vadi el-Nasara* (Hıristiyanlar Vadisi) ise günümüzde *Vadi el-Nadara* (Yeşeren Vadi) adıyla anılmaktadır (Van Dam, 2000: 26). 1960'larda Kürtler de benzer uygulamalardan nasiplerini almışlar ve köylerinin Kürtçe isimleri Arapça isimlerle değiştirilmişti (Ziadeh, 2009: 2).

Daha önce belirtildiği gibi, Hafız Esad ulusal meşruiyetini sağlamak adına kendisine Selahaddin ve Nasır'ı örnek aldı. Bu ikisine benzeme çabası, onun ulusal lider rolüne meşruluk ve destek sağlamak içindir (Maoz, 1991: 78). Esad, 1973 Anayasası'nda Devlet Başkanı'nın Müslüman olması ibaresine yer vermeyince sert tepkiyle karşılaştı. Geri adım atan Esad'ın yardımına, Lübnanlı Şii İmam Musa Sadr yetişti. Nusayri Aleviliğin, Şiiliğin bir kolu olduğunu ifade ederek, Sünni dünyada Müslüman olarak dahi kabul edilmeyen bu azınlığın bir üyesi olan Esad'ın, Devlet Başkanı olmasının önünü açtı. Daha sonraki süreçte Esad, Hac ziyareti yaparak, Sünni camilerde namaz kılarak kendisinin de samimi bir Müslüman olduğunu ifade etti ve mezhepsel ayrılıkların önemli bir sorun olmadığını belirtti.

Esad, yönetimi altındaki Suriye'de ulusal bütünleşmeyi sağlayıp, bir ulus kurmayı hedefledi. Ulus-devlet olmanın temel şartı olarak sınırlar içerisindeki nüfusun homojen bir hale getirilmesi gerekmektedir. Esad da bunu sağlamaya çalıştı. Ancak bu konuda başarılı olduğunu söylemek pek mümkün değil. Çünkü Esad, geleneksel sosyal bağlılıkları kaldırmak ve toplumsal bir kimlik inşa etmek için çabalamış olsa da, kendisinin iktidarı da temelde bu kaldırmak istediği sosyal

bağlılıklar üzerine kuruluydu. Çevresindeki insanlar genellikle yakınlarından müteşekkildi. Özellikle Lazkiyeliler aktif olarak Esad'ın yakın çevresinde yer alıp, yönetim kademesinde görev aldılar. Hatta Esad'ın yönetimini "Lazkiyelilerin yönetimi" olarak adlandıranlar da mevcuttur.

Bu sürecin başarısızlığının bir diğer göstergesi de, Esad yönetimine yönelik muhalefet hareketlerinin bir türlü bastırılmamasıdır. Esad muhalefeti silah zoruyla sindirmiş olsa da, yönetimine duyulan tepkilerin dinmemesi, toplumsal bütünleşmenin başarıya ulaşmadığını işaret eden önemli bir delildir. Özellikle Sünni İslami muhalefetin etkili muhalefeti ve şiddet içeren eylemleri, Esad'ın buna karşı başlangıçta çaresiz görünmesi gibi olgular ve İslami muhalefetin gittikçe güçlenmesi, toplumsal kabul görmesi, Esad Rejiminin tam olarak oturmadığının bir göstergesi olarak ifade edilebilir. Mezhep ayrımcılığı, yolsuzluk ve parti içi disiplinsizlik gibi etkenler, diğer etkenlerle birleşince, Esad'ın oluşturmak istediği ulusal meşruiyet artık söz konusu olamazdı.

Esad 1977'de yolsuzlukla mücadele kampanyası başlattı (Van Dam, 2000: 165). Başarısızlığa uğrayan bu kampanyayı 1979 yılında ikinci bir kampanya takip etti. Ancak bu da başarısızlığa uğrayacaktı. Bunun sebebini Suriye'nin Birleşmiş Milletler'deki daimi temsilcisi Hammud el-Şufi, istifa konuşmasında şöyle izah etti:

Demokratik yöntemler uygulanmadığı sürece, yolsuzluk, görevi kötüye kullanma ve rüşvet kontrol altına alınamaz. Esad'ın yakın geçmişte başlattığı ve büyük reklamı yapılan, yönetimi yolsuzluktan arındırma hareketi, onun devlet ve orduda yerlerini garantilediği kişisel dost ve akrabalarını zor duruma sokacağı anlaşılır anlaşılmaz durduruldu (Akt. Van Dam, 2000: 166).

Başlangıçta Esad'ın getirdiği ekonomik rahatlık 1980'li yıllarda sona ermeye başladı. Esad'ın, İran-İrak savaşında Arap olan Irak'a karşı Arap olmayan İran'ı tercih etmesiyle Arap dünyasından almış olduğu maddi yardımların kesintiye uğraması, bu ekonomik zorluğun önemli safhalarından birisini oluşturuyordu. İkincisi, İsrail ile girilen savaşta silah gücü olarak geri kalmamak adına, gelirlerin büyük kısmının savunmaya harcanması da ekonomik olarak ülkenin sıkıntılarını arttırdı.

Yaşanan toplumsal sorunların yanı sıra ekonomik ve siyasi sorunlarda, bir bütün olarak Suriye'nin ulusal ve bölgesel bütünleşme sürecini olumsuz etkiledi. Ancak tüm bu olumsuz etkilere rağmen Esad, kısmen de olsa, Suriye'ye bir kimlik ve itibar kazandırmayı başardı. İstenilenin çok uzağında olmasına rağmen, geleneksel-bölgesel bağlılıklar eskiye oranla, en azından ulusal siyasette, daha az etkili olmaya başladı. Ancak bu bir ulusal kimliğe dönüşemedi.

Sonuç

Fransız Devrimi ile birlikte tarih sahnesinde yerini almış olan milliyetçilik olgusu, 20. yüzyılda bir siyaset biçimi olarak tüm dünyayı etkisi altına almıştır. Pre-kapitalist devletlerin yıkılarak tarihe karışması, 20. yüzyılın başında Ortadoğu'da da etkili olmuş ve başlangıçta kültürel taleplerle ortaya çıkan Arap milliyetçi düşüncesi, Osmanlı Devleti'nin yıkılmasıyla birlikte bağımsızlık yanlı hareketlere dönüşmüşlerdir. Osmanlı'nın yıkılışı sonrasında sömürgeleşen Arap ülkeleri, bağımsızlık talepleri doğrultusunda tek bir Arap devleti çatısı altında birleşme çabasına girişmişlerdir. Sömürgecilerin müdahalesiyle birden çok devlete bölünen Araplar, tek çatı altında birleşme çabası içerisindeyken, bunun pratik olarak o dönemde mümkün olmadığını görünce, öncelikle sömürgeciler tarafından yapay sınırlarla birbirinden ayrılan küçük devletleri bağımsızlığına kavuşturmayı, daha sonra ise bu devletlerin tek bir çatı altında toplanması amacını gerçekleştirmeye çalışmışlardır.

Bu süreç içerisinde ortaya çıkan Baas hareketi, birisi Hıristiyan, diğeri Sünni Müslüman iki Suriyeli düşünür tarafından kurulmuştur. Baas hareketi, bağımsızlık sürecinde Suriye’de kurulmuştur. Temel amacı, aradaki yapay sınırları ve farklılıkları ortadan kaldırıp, bütün Arap ulusunu bir araya getirmek olan bu hareket, Suriye ve Irak’ta iktidara gelmiştir. Üç temel ilkesi birlik, özgürlük ve sosyalizmdir. Bu ilkeler üç kutsal olarak da anılır. İlk Arap Birliği denemesinde etkin rol üstlenen Baas ve kurucuları, Mısır, Suriye ve Yemen ile birlikte oluşturulan Birleşik Arap Devleti’nin kurulmasına ön ayak olmuşlardır. 1961 yılında Suriye, bir darbe ile birlikten ayrılmış ve tek başına yola devam etme kararı almıştır. 1963, 1966 ve 1970 yılında üç darbe daha gören Suriye, 1970 Kasımında Hafız Esad’ın iktidara gelmesi ile görece bir istikrara kavuşmuştur.

Özelde Baas Partisi ve genelde Arap milliyetçiliği, Alman milliyetçiliğinin irridentist özelliğine sahip olmuştur. Alman milliyetçiliği, romantik temelde ve kültürcü bir özelliğe sahiptir. Ortak bir dil, hatta etnik gruba doğrudan ait olmaya dayalı bir cemaat olgusu olarak biçimlenmiştir. Alman milliyetçiliği devlete dayalı olarak oluşmamış, tersine kendi ulus-devletini yaratmıştır. Arap milliyetçiliği de bu çerçevede önce bir milliyetçi düşünce oluşturmuş, daha sonra bu milliyetçilik düşüncesine binaen bir ulus-devlet yaratmaya çalışmıştır. Esad’da, bu anlamda irridentist milliyetçilik düşüncesine sahip olarak Alman milliyetçi düşüncesine benzer bir biçimde ulus-devlet kurmaya çalışmıştır.

Esad, iktidara gelir gelmez öncelikle kendi iktidarını sağlama alma çalışmıştır. Bütün yetkileri kendisinde toplayan Esad devlet başkanı, parti başkanı ve ordunun başı olarak tek adam konumuna gelmiştir. Esad, gücünü üç kaynaktan almıştır. Bunlar ordu, parti ve istihbarat ağıdır. Esad’ın güçlü bir şekilde iktidara gelmesinden sonra da Arap Birliği ideali devam etmiş ve bütün Arapların tek bir çatı altında toplanması fikri Esad’ın Arap dünyasında önder bir konuma sahip olma düşüncesiyle birleşmiştir. Esad, Arap Birliği fikrinin, kendi liderliği altında olması durumunda canlanacağını ve başarıya ulaşacağını düşünüyordu. Genel anlamda Esad’ı, düşüncelerini ve eylemlerini irdelersek; Esad tek bir çatı altında tüm Arapların toplandığı Büyük Suriye ülküsüne sahiptir. İktidara geldiğinde, kendisinden önceki yönetimi, Suriye’yi Arap dünyasında yalnızlaştırdığı gerekçesiyle eleştirmiştir. Bütün Arap ülkeleriyle ilişkili olmanın bir zorunluluk olduğunu düşünmektedir. Bu anlamda ilerici-gerici ayrımı yapmadan tüm Arap devletleriyle yeniden ilişkiler sağlıklı bir hale getirilmeliydi ve Birlik çalışmaları devam etmeliydi. Nitekim Esad iktidara geldiğinde Libya ile yeni bir birlik anlaşması için gönüllü olmuştur. Esad iktidarı süresince pragmatist bir tavır içerisinde olmuştur. Örneğin kendi ülkesinde faaliyet gösteren İslami gruplara kesinlikle müsamaha göstermemiş ve halen yürürlükte olan bir yasa ile Müslüman kardeşler hareketini yasadışı ilan etmiş ve onlarla temas kurmayı bile ölümcül bir suç kabul etmiştir. Ancak Ortadoğu’daki İslami oluşumların liderlerinin ülkesini ziyaret etmesine izin vermiştir. Hatta yeri geldiğinde onları desteklemiştir. Buna karşın, aynı ideolojiyi savunduğu Irak Baas partisi ile iktidar çekişmesine girdiği için İran-İrak savaşında İran’ın yanında yer almış ve kendi iktidarını pekiştirmek için her yola başvuracağını pratik olarak göstermiştir. Bir yandan Arap Birliği Projesini hayata geçirmeye çalışırken, diğer yandan kendisine rakip olacak bir Arap liderin, Arap olmayan İran’la savaşında İran’ın yanında yer alarak Birliği yaralayacak bir konuma da hiç tereddütsüz girebilmiştir.

Arap Birliğinin gerçekleşmesi sürecinde İsrail faktörü önemli bir rol oynamıştır. Esad, Arap dünyasındaki karizmatik pozisyonunu da bir anlamda İsrail karşıtı tavırları ve İsrail ile sürekli bir savaş içerisinde olmasına borçludur. Arap milliyetçi düşüncesinde İsrail öteki rolünü oynayarak, bir anlamda tüm Arapların, rejimleri arasında problem olsa da, birlikte hareket etmesini zorunlu hale getirmiştir. Arap rejimleri arasında ilerici-gerici tartışmaları İsrail karşısında önemli bir sorun

olmaktan çıkmış ve tek vücut olarak hareket etmelerine olanak sağlamıştır. Esad, 1973 *Yom Kippur* savaşıyla İsrail'in yenilmez olduğu düşüncesine darbe vurmuş, savaş sonunda ciddi sayılamayacak bir başarıyı diplomatik bir zafere dönüştürmüştür. *Kuneytra Fatihi* unvanı da bu savaş sonunda kendisine layık görülmüştür. Esad, Suriye gibi istikrarsız ve zayıf bir ülkeyi, İsrail'in varlığı sayesinde, iktidarından kısa bir süre sonra oldukça güçlü ve hatırı sayılır bir ülke konumuna getirmiştir. Öyle ki "Ortadoğu'da Mısır'sız savaş, Suriye'siz barış olmaz" dedirtecek kadar ülkesine itibar kazandırmıştır.

Suriye bir üçüncü dünya ülkesi olarak diğer üçüncü dünya ülkeleri ile benzer özellikler gösterir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında bağımsızlığını kazanmış genç bir ülkedir. İktidar sahipleri toplum karşı daha az sorumluluk duygusuna sahiptir. Devlet olarak iktisadi yapının içerisinde daha aktif bir konumdadır. İktidarı muhafazada kiskançtır. Rejimin güvenliği insan ve toplum güvenliğinden daha ön plandadır. Rejimin gücü askeri ve istihbari temeller üzerine kuruludur. Bu özellikler çerçevesinde bakıldığında Esad ve onun Suriye'si, Üçüncü dünya ülkelerindeki milliyetçilik anlayışının tipik bir örneğidir.

Esad, Arap Birliği düşüncesini gerçekleştirememiştir. Bunun sebepleri arasında 1980'li yıllarda Arap milliyetçiliğinin çöküşü en önemli faktörler arasında sayılabilir. Filistin davasının, liderlerin kişisel çekişmeleri sonucu zayıflaması, İran-İrak savaşında Suriye'nin İran tarafında olmayı tercih etmesi, Mısır'ın Enver Sedat dönemiyle birlikte İsrail ile barış görüşmelerine başlaması ve Camp David barış anlaşmasını imzalaması ve Arap ülkeleri tarafından dışlanması gibi etkenler, Arap milliyetçiliğini zayıflatan etkenler olmuştur. Ancak hala anayasada "Suriye Arap dünyasının bir parçasıdır." denilerek bu ideal korunmaya çalışılmaktadır.

Esad'ın Suriye ulusal kimliğinin oluşması yolunda harcadığı çaba, bir ulus kurma süreci olarak ele alınabilir. Ancak, ulus olma süreci için gerekli şartlar, Suriye'de oluşmamıştır. Ulusal bir kimlik oluşturmanın bazı şartları vardır. Buna göre ilk şart teritoryal/Ülkesel özelliktir. Bu şart bağımsız bir devlet olarak Suriye'de mevcuttur. Sınırları çizilmiş bir mekân söz konusudur. Ancak bu mekânın tarihsel bir boyutu yoktur. Daha doğrusu eksiktir. Tarihsel olarak Suriye, Filistin, Ürdün, Irak ve Lübnan'ı kapsar. Ancak sömürge döneminde bu ülkeler yapay sınırlarla bölünmüştür. Bu durum mekânsal özelliği eksik hale getirir.

İkinci özellik, vatan fikridir. Bu fikir, ortak düzenleyici kurumlar gerektirir. Bu kurumlar, ortak bir irade ve ortak siyasi duyarlılıkların ifadesi olarak kendini gösterir. Merkezleşmiş ve üniter bir yapı söz konusudur. Ancak Suriye bu noktada henüz ulusal bütünleşmesini bile sağlayamamıştır. Ortak kurumları söz konusu değildir. Ademi merkezi yapı, bu fikrin kök salmasını engellemiştir.

Üçüncü özellik, yasal-siyasi topluluktur. Bu topluluğun fertleri arasında yasal ve siyasi topluluk fikrinin doğuşuyla aynı zamana denk gelen bir yasal eşitlik fikrinin izleri de mevcuttur. Henüz cemaat olgusunun dışına çıkamamış Suriye için, bu özellikte söz konusu değildir.

Dördüncü ve son özellik olarak uluslar, yurt içindeki halkı bir arada tutan ortak bir anlayış, emel, hissiyat ve fikirlere, ortak kamusal kültüre sahip olmalıdır. Uluslar daha önce de ifade edildiği gibi, mensupları için yaratılan mitler, kutsallar, ortak tarihsel bellek, simge gelenekler aracılığıyla bağlanmış topluluklardır. Bu sebeple bu bağlar içerisinde faktörlerden birisi olan kültür, paylaşılan ana unsur olmalıdır. Ancak Suriye için en temel özellik olan homojenleşme sağlanamadığı için, yaratılan bir ortak kültür olmadığı için, bu özellik de geçerli değildir.

Suriye’de ortak dil dışında bir ulus olma emaresi ciddi anlamda göze çarpmamaktadır. Ortak dilin yarattığı birlik olgusu da Pan-Arap milliyetçiliği ile Suriye milliyetçiliği arasında gel-git yaratmaktadır. Genel olarak ifade etmeye çalışırsak, ne tam anlamıyla bir ulus-devlet olabilmiş, ne de ulusal kimlik yaratabilmiş olan Suriye, mevcut nüfusu açısından da bir ikilem içerisindedir. Arap nüfusun bilinçaltında var olan birlik fikri, zaman zaman Pan-Arap kimliği altında ikincil kimlik konumuna düşeceği korkusuyla reddedilmektedir. Özellikle de azınlıklar tarafından paylaşılan bu düşünce hareketsiz bir konumda olan Pan-Arap milliyetçiliği baltalamaktadır. Son tahlilde Pan-Arap milliyetçiliği bir ideal olarak her Arap ülkesinin gündelik siyasetinde bir araç olmaktan başka bir işlev görmemiştir. Yaşanan iktidar savaşları bunun en önemli göstergesidir. Ancak netice itibariyle ifade edersek, Araplık ya da Arap kimliği, Suriyelilik kimliğine daha baskın bir karakterdedir.

Dış güçler tarafından çizilmiş yapay sınırlar, kısır kişisel iktidar çekişmeleri, mevcut nüfusun ortak bir takım değerler etrafında bir araya getirilememesi vs. gibi etkenler bir ulusal kimlik inşasını olumsuz etkilemiş ve birbirinden tarihsel, kültürel, dilsel, hiçbir farkı bulunmayan birden çok devletin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bu bağlamda da ulusal bir kimliğe sahip bir Suriye ulus-devletinden bahsetmek mümkün gözükmemektedir.

KAYNAKÇA:

AKGÜN, M. V.d., (2011), *Ortadoğu'da Türkiye Algısı*, İstanbul: TESEV Raporu.

ALBAYRAK, H., (2007), *İslam Birliği'nin Nüvesi Olarak Türkiye-Suriye Birliği*, İstanbul: Vadi Yayınları.

ARI, T., (2005), *Ortadoğu*, İstanbul: Alfa Yayınları.

ARMAĞAN, M., (2001), "Sunuş: Modernlik ve Milliyetçiliğin Yeni Yüzleri" (Der.) Mustafa Armağan, *Değişen Milliyetçilik*, (İ. Türkmen Çev.), İstanbul: Şehir Yayınları, Ss.5-10.

ANDERSON, B., (2001), "Milliyetçiliği Anlamaya Giriş", (Der.) Mustafa Armağan, *Değişen Milliyetçilik*, (Çev.) İsmail Türkmen, İstanbul: Şehir Yayınları, Ss. 31-62.

ANDERSON, B., (2004), *Hayali Cemaatler*, (İ. Savaşır Çev.), İstanbul: Metis Yayınları.

AYDIN, S., (2000), *Modernleşme ve Milliyetçilik*, Ankara: Gündoğan Yayınları.

BELLAMY, A. J., (2003), *Formation of Croation National Identity: Centuries-Old Dream*, Manchester, GBR: Manchester University Pres.

BOĞAZIÇI GÖSTERİ SANATLARI TOPLULUĞU (BGST), (2008), "Klasik Sömürgeciliğin Bölgeden Çekilişi ve Yükselen Arap Milliyetçiliği", <http://www.bgst.org/keab/keab140705bol2.asp> (29.02.2008).

COUNTRY STUDIES, (2008), *Concepts of Nationalism, Unity and the Arab Nation*, <http://www.country-studies.com/syria/concepts-of-nationalism,-unity,-and-the-arab-nation.html> 05.01.2008.

DAVİŞA, A., (2004), *Arap Milliyetçiliği: Zaferden Umutsuzluğa*, (L. Yalçın Çev.), İstanbul: Literatür Yayınları.

EBU RABİ', İ. M., (2005), *Çağdaş Arap Düşüncesi*, (İ. Kapaklıkaya Çev.), İstanbul: Anka Yayınları.

EFLAK, M., (1968), "Socialist Doctrine of the Ba'th" *Political and Social Thought in the Contemporary Middle East*, (Ed.) Kemal H. Karpat, Newyork, Frederick A. Praeger Publishers.

El-Cezire, (2008), Profile: *Sati El-Husari*, <http://www.aljazeera.com/focus/arabunity/2008/01/2008525184249157398.html>

GELLNER, E., (1992), *Uluslar ve Ulusçuluk*, (B. Eranlı Behar, G. Göksu Özdoğan, Çev.) İstanbul: İnsan Yayınları.

GÜLER, Z., (2004), *Süveyş'in Batısında Arap Milliyetçiliği: Mısır ve Nasırcılık*, İstanbul: Yeni Hayat Kütüphanesi Yayınları.

HARBİ, M., (1998), "Arap Ulusal Mitini Sorgularken", Jean Leca, *Uluslar ve Milliyetçilikler*, (S.

Derman Çev.), İstanbul: Metis Yayınları, Ss.84-88.

HAYES, C. J.H., (1995), *Milliyetçilik: Bir Din*, (M. Çiftkaya Çev.), İstanbul: İz Yayınları.

HOBBSAWM, E. J., (2006), *Milletler ve Milliyetçilik*, (O. Akınhay Çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

HÜSEYİN, A., (1991), *İslam Dünyasına Siyasi Bakışlar*, (M. Çiftkaya Çev.), İstanbul: İz Yayınları.

İHH, (2008), *Tarihsel Süreçte Suriye*, <http://suriye.ihh.org.tr/tarihsel/surec.html>. 05.02.2008.

İNAYET, H., (1997), *Arap Siyasi Düşüncesinin Seyri*, (2.Baskı), (H. Kırlangıç Çev.), İstanbul: Yöneliş Yayınları.

KARAKAŞ, M., (2000), *Türk Ulusçuluğunun İnşası*, Ankara: Vadi Yayınları.

JORDAN, B., LENZ, A., (1999), *Yüzyılın 100 Politikacısı*, (A. Erinç Çev.), İstanbul: Afa Yayınları.

MANSFIELD, P., (2000), *Osmanlı Sonrası Türkiye ve Arap dünyası*, (S. Yurdakul Çev.), İstanbul: Söylem Yayınları.

MAOZ, M., (1991), *Esad –Şam'ın Sfenksi*, (H. Gündüz Çev.), İstanbul: Akademi Yayınları.

ÖZKIRIMLI, U., (2008), *Milliyetçilik Kuramları: Eleştirel Bir Bakış*, Ankara: Doğu-Batı Yayınları.

PIPES, D., (2008), *Radical Politics and the Syrian Social Nationalist Party*, <http://www.meforum.org/article/pipes/5788> 04.08.2008.

RÜZGAR, M., (1991), "Ortadoğu ve Baas Partisi", *Birikim Dergisi*, Sayı 22, Şubat,1991, İstanbul: Ss.18-22.

SARI, Ö., (2011), *Suriye'de Liberalleşme Hareketleri ve Sivil Toplum Örgütleri*, Konya, Çizgi Kitabevi.

SEVER, A., (2004), "Bağımsızlıktan Bugüne Suriye: Baas Partisi, Esad Dönemi ve Sonrası", *Değişen Toplumlarda Değişmeyen Siyaset: Ortadoğu*, (F. Atacan Der.), İstanbul: Bağlam Yayınları.

SMITH, A. D., (2004), *Milli Kimlik*, (B. S. Şener Çev.), İstanbul: İletişim Yayınları.

ŞEN, S., (2008), *Ortadoğu'da İdeolojik Bunalım: Suriye Baas Partisi ve İdeolojisi*, İstanbul: Birey Yayınları.

ŞENTÜRK, D., (2008) *Ortadoğu'da Arap Birliği Rüyası: Saddam'ın Baas'ı*, İstanbul: Alfa Yayınları.

TİBİ, B., (1998), *Arap Milliyetçiliği*, (C. Temiz Çev.), İstanbul: Yöneliş yayınları.

VAN DAM, N., (2000), *Suriye’de İktidar Mücadelesi: Esad ve Baas Partisi Yönetiminde Siyaset ve Toplum*, (Semih İdiz, Aslı Falay Çalkıvık Çev.), İstanbul: İletişim Yayınları.

VAN DUSEN, M. H., (1972), “Political Integration and Religionism in Syria”, *The Middle East Journal*, Cilt 26, Bahar 1972, Ss. 123-136. Akt. VAN DAM, N., (2000), *Suriye’de İktidar Mücadelesi: Esad ve Baas Partisi Yönetiminde Siyaset ve Toplum*, (Semih İdiz, Aslı Falay Çalkıvık Çev.), İstanbul: İletişim Yayınları.

VATANDAŞ, C., (2004), *Ulusal Kimlik: Türk Ulusçuluğunun Doğuşu*, İstanbul: Açılım Yayınları.

ZIADEH, R., (2009), “The Kurds in Syria”, www.usip.org Erişim Tarihi 10.01.2010

http://www.velfecr.net/haber_detay.php?haber_id=7080